

ELS MALNOMS DE BOLULLA (MARINA BAIXA)

Maria Isabel GUARDIOLA I SAVALL

1. INTRODUCCIÓ I OBJECTIU

En els pobles menuts, on tothom es coneix i on sovintegen els mateixos noms de persona i els cognoms idèntics, és molt freqüent l'ús dels malnoms, que individualitzen i identifiquen les persones a través d'algun tret singular que les caracteritza o que ha marcat els seus antecessors. La majoria no agraden a aquells que els porten –o hom ho pensa així–, ja que retrauen algun defecte físic o algun episodi, a vegades poc honorable, del passat immediat. Però a tothom, en general, els fa somriure en imaginar-se el perquè d'aquestes denominacions.

L'interès de les replegues d'aquest tipus ha estat destacada sovint per a l'estudi del lèxic comú, per a explicar alguns topònims i per a demostrar la vitalitat comunicativa del poble que els ha creats. Però també han estat blasmades pel seu caràcter de creació vulgar. No obstant això, nosaltres hem volgut compilar ací tots els sobrenoms que des del segle passat han individualitzat els bolullers, no solament per a donar testimoni de la riquesa lingüística del parlar local¹, sinó per a mostrar una realitat que està a punt de desaparèixer en aquest poble, fonamentalment a causa de l'actual varietat de noms de pila, que fa innecessari emprar aquest recurs distintiu, i la minva de població que s'experimenta des de finals del primer quart de segle, aproximadament. Hem completat aquesta classificació amb els topònims del terme municipal basats en antropònims, ja que ambdós temes estan íntimament relacionats, com ha destacat CASANOVA (1997: 255).

2. MÈTODE

Bolulla, situat al nord de la Marina Baixa, presenta un considerable nombre de malnoms, malgrat els pocs habitants amb què compta en l'actualitat (uns escassos tres-cents, sense tenir presents els estrangers). Hi ha, però, una certa varietat de malnoms que deixa entreveure la vitalitat d'aquest mètode de crear noms de persona, basat en la forma de vida i en les relacions socials i culturals que ha establert aquesta vila al llarg dels anys, i que, d'altra banda, no es diferencia de la dels pobles del voltant².

Per a bastir la informació antiga, hem hagut de manejar les fonts escrites del fons de l'Arxiu de l'Ajuntament³, que no són molt abundants i tampoc molt riques en malnoms. Són les següents: els llistats electorals a partir del 1849, la relació de contribuents del sequiatge que data des del 1862 fins a l'actualitat, i, finalment, les cèdules del Registre Cadastral

municipal (1911-1998). No cal dir que la llengua utilitzada en aquestes fonts és el castellà, que deixa, però, algunes petges del parlar en alguna ocasió. Així, trobem, per exemple, *Gregorio de Gargori, Casemiro, Marselina, Obré o Vichac*. No obstant això, aquestes concessions són més aïna escasses, ja que els que sabien lletra eren professionals del castellà escrit. Per aquesta raó hi ha intents d'aproximació de la pronúncia a les grafies castellanes: *Roch* i *Rocheta*, i vacil·lacions del tipus *Pelud* i *Pelut, Pobil* i *Pobilet*, i també *Povil* i *Povilet*, etc.

A més a més, hem comptat amb la visió de les fonts orals que completa l'anterior⁴: la il·lustració de Maria Antònia Montiel Guardiola, "Maria Pepa Bela", de 92 anys, Magdalena Savall Ferrer, de 52 anys, i, a més, el nostre propi coneixement de la realitat del poble adquirit a força de moltes converses amb els iaïos sobre altres menesters, com ara, José Ferrer Ferrer, "Pepe el Povil", de 82 anys. I dins d'aquestes, les cançons i poesies tradicionals en les quals apareix algun malnominat.

3. UNA MICA SOBRE ELS MALNOMS QUE PRESENTEM

Abans de començar cal advertir que la majoria dels sobrenoms bolullers són particulars. Aquest fet s'explica perquè quasibé tots els habitants estan emparentats d'alguna manera i no es podrien distingir, per exemple, dos *Vicents* o dos "*Juanitos*" de la mateixa família si portassen el mateix renom familiar⁵. Així doncs, es fa necessari un nou malnom que faciliti aquesta distinció. Aquesta nova forma esdevé, normalment, particular.

Hi ha casos en què es repeteix el mateix malnom en individus que no tenen cap relació familiar, perquè es reitera casualment el condicionant originari. Aquest element sol ser el carrer on viuen (per exemple, *l'Era*), bé un mateix antropònim (com *Amàlia*) i l'aspecte físic (*Roig* o *Blanc*).

Adés dèiem que aquesta realitat que presentem ara està greument afectada per l'oblit i per la manca de necessitat d'emprar aquest recurs. A més, en l'actualitat es creen noves formes d'anomenar que deixen de banda l'herència familiar. Esdevenen àlies temporals que circulen entre el grup d'amics i que rarament ixen fora d'aquest context. Es basen, normalment, en personatges famosos, però també es fonamenten en deformacions del nom de la persona que el porta, i en algun cas, en algun episodi que haja pogut protagonitzar el portador. Aquests no els hem inclòs en la nostra recopilació, però donem testimoni dels següents, entre altres: *Barón Rojo* / *Barón* (perquè li agradava aquest grup musical), *Blep*, *Boleta*, *Bolo* (de Francisco > Sisco > Siscóbolo), *Braga*, *Capiel* ([kapièl], de Javier), *Cartagenero* ([kartaXenéro]), *Faquir Alicates* (estava molt prim), *Gocu*, *Mamantó*, *Mento* (< Cento < Vicent), *Patrec* (de Patrícia) o *Zeiro*.

Entre els tradicionals, hem pogut comprovar com alguns malnoms que ara estan vius daten del segle passat o de començaments de l'actual, com, per exemple: *Maians*, *Pelut*, *Rogeta* o *Xonera*. Són molts els que només les generacions més velles recorden: *Cotna*, *Frare*, *l'Onset*, *Obrer*, *Santo*, *Tender*, etc. D'altres, però, ja han estat oblidats, com ara, *Ermità*, *Mora*, *Xorro*...

Amb tot, la forma més estesa de crear malnoms, adés i ara, es basa en l'antroponímia, és a dir, en la referència als familiars més pròxims, per aquest ordre: la mare, el pare, el germà i la iaia. La raó d'aquesta abundància cal cercar-la en les mateixes motivacions que assenyalàvem per a explicar el gran nombre de sobrenoms particulars: el poc nombre d'habitants i el grau alt de parentesc entre aquests. A més, aquests que es basen en l'antropònim rarament apareixen independents del nom de pila i són introduïts per la preposició *de*, seguida o no

per l'article determinat femení, solament per l'article determinat femení, o, també, poden aparèixer sense cap d'aquests introductors si el primer mot acaba en vocal: *de la Càndida* (la mare), *Antònia* (la mare), *Mateu* (el pare), *d'Elies* (el pare), *de Tonet* (el germà), *la Macarena* (la iaia), etc. Cal dir, però, que alguns d'aquests han arribat a esdevenir familiars (*Amàlia*, *Andresa*, *Elvira*, *Felícia / Felício*, *Nicolau*, *Tòfol*, etc.), han eliminat la preposició *de* introductòria, i al mateix temps alguns poden actuar sense el nom de pila.

Dins d'aquest tipus de malnoms, trobem algun cas en què s'ha produït una doble malnominació, és a dir, que l'identificador que porta una persona es basa en el nom i en el malnom del seu precedent, normalment el pare, com ara: *de Quico Nicolau*, *de Jaume Andresa*, *de Pep de Carlos*, etc.

En alguna ocasió una mateixa persona pot portar dos malnoms, normalment un basat en un antropònim i un altre familiar o particular no antropònim, però ambdós coneguts entre els veïns del poble: *Nicolau o l'Acordeon*, *Marian o la Perruquera*, *Nicolau o del Secanet*, *Racó o Xilló*, *Rúbio o Castellà*, etc. No obstant això, aquest fet és més aïna escàs.

També hi ha algun cas de germans que porten cadascun un identificador diferent: *Malena* (el nom de la mare) i *el Callosí* (el pare era callosí). Però el cas més estrany és el de quatre germans que porten el nom de la persona amb qui es van criar i un el d'un animal que tenien a la casa: *la Macarena* (el nom de la iaia que la va criar), *Amàlia* (la mare), *Carrota* (el malnom de l'altra iaia) i *la Vaca* (perquè tenien una vaca).

Els processos de feminització i de diminutització dels sobrenoms informen de la pèrdua de la significació originària que els va fer existir i que rarament es recorda, per a passar a ser simples identificadors de persones, fet que també es produeix amb els topònims. Aquests dos fenòmens tenen lloc en malnoms familiars no antropònims. Encara que en tots dos casos es pot arribar a produir el màxim nivell de desvinculació respecte a una possible significació per a passar a ser simples identificadors referencials semblants als noms propis quan s'utilitzen independentment del nom de pila, fins i tot, en el tracte personal.

Sobre la feminització, hem de dir que només es produeix quan és una dona la que pren el malnom, bé per herència familiar, bé per matrimoni amb un home que el porta, encara que siga procedent d'un cognom⁶: *Pelut* i *Peluda* o *Seguí* i *Seguina* en el primer cas, i *Fuster* i *Fustera* en el segon, entre altres. En el cas que siga l'home el portador del renom femení per herència, no es produirà la masculinització. En aquest cas trobem que acompanya el sobrenom l'article femení *la*. Trobem el cas de *Mallorquina*, *Peluda* o *Rulla*.

El cas dels diminutius també és força interessant. Trobem casos en què la primera generació porta el sobrenom simple i, en tenir un fill, aquest duu el diminutiu, però en el moment que mor la primera generació, la segona deixa de portar el diminutiu per passar al mot simple i deixa el diminutiu per a la tercera generació. Per exemple: 1a *Xavo* i \emptyset - 2a *Xavet* i després *Xavo* - 3a *Xavo* i *Xavet*. A part d'aquest fenomen, també hi ha casos en què ha nascut el diminutiu per a assenyalar l'alçada i les dimensions de la persona marcada, com ara *Povilet* i *Beleta*. En la mateixa situació trobem l'únic ús de l'augmentatiu (*Morenot*).

Els llistats de malnoms també aporten informació lingüística força interessant per a l'estudi del parlar local. Així, trobem mots del lèxic comú que només les generacions més ancianes coneixen en el nostre cas: *Bitxac*, *Garranxo*, *Llúpia*, *Marro*, *Picots*, *Pintes*, *Xafandí* (tipus d'ametler que produeix unes ametles molt menudes però que rendeix molt) i *Xavo*, entre altres. També s'extrauen dades per als estudis fonètics, com ara pronúncies del tipus: [segrístà], [obré], [agozíl], [kabiél], etc.; o bé, per a estudis de morfologia: els mots acabats en *-ero* referents a oficis (*Cartero* o *Torrero*), els mots acabats en *-o* (*Garranxo* o *Marro*) i els possibles castellanismes (*Coixo*, *Manso*, *Moreno*, *Santo*, *Xato*...), etc.

4. CLASSIFICACIÓ SEMÀNTICA DELS MALNOMS

Pot ser que la millor classificació per als malnoms siga aquella que es derive del perquè de la tria d'aquestes denominacions. Però aquestes resulten difícils d'establir en el moment que no es coneix la raó de ser, perquè és tan antiga que s'han perdut referents, perquè l'informant no ho vol dir⁷, o perquè el mot ha deixat de ser transparent en el parlar local. Per aquest motiu, hem decidit fer una classificació semàntica, que és la que es recomana en aquests casos⁸, però hem procurat indicar les motivacions en aquells casos que les coneixem.

En la transcripció, hem optat pels mots normatius i en cas d'haver-hi alguna diferència fonètica, l'hem assenyalada al costat, com ara, les afèresis i alguna pronúncia defectuosa particular. No hem assenyalat, però, aquelles divergències pròpies del valencià com són els començaments en *e* àtona que sonen [a] ni tampoc hem posat la preposició *de* o l'article determinat femení en aquells casos que acompanya el malnom (normalment quan el nom de pila acaba en consonant, encara que hi ha alguna excepció).

Hem tractat igualment els malnoms familiars i els particulars i hem destacat amb un asterisc (*) davant del mot aquells que són familiars. Per una altra banda, hem inclòs també els femenins i els diminutius en aquells casos que existeixen. Els castellanismes no admesos per la normativa actual van en cursiva.

Així doncs, hem agrupat tots els renoms en els camps següents: 1) procedents de cognoms; 2) procedents de l'antropònim d'algun familiar⁹; 3) gentilicis o topònims majors; 4) pel carrer o lloc del poble on viuen; 5) per l'ofici o pel lloc on treballen; 6) religiosos; 7) descriptius de l'aspecte físic; 8) procedents de noms d'animals; 9) procedents de noms d'objectes, coses o esdeveniments amb els quals han estat relacionats; 10) relacionats amb el món vegetal; 11) descriptius de la situació familiar; i, 12) altres.

1) Dels cognoms. *Arbona, Blanquer, *Calafat - Calafatet - Calafata, Llober [lobé]/Llobet, *Maians - Maianset - Maiansa, *Mançanet (de Massanet), *Moragues - Moraguetes, *Moranteta (de Morant), Nadala (de Nadal), *Plana, *Salvana - Salvaneta (de Salvà?), *Seguí - Seguina, *Sellés - Selleset, *Serra, Signes, Verdú.

2) De l'antropònim d'algun familiar (pares, germans i avis). Agnés, *Amàlia [màlia], *Andresa, *Bela (d'Isabel) - Beleta, Gabriel [kabjél], *Dionisio [donísio], *Elvira, *Felícia - Felício, Gregori [gargòri], Juliana [kuliána], Leonarda [lleonárda]¹⁰, *Macià, Milagros [milágro], *Nicolau [mikuláu], *Simó, *Tòfol (de Cristòfol).

3) De gentilicis i topònims. Benissa, Benissera, *Berlín, Callosa, Callosí, Castellà (de Castell de Castells), Castellana (de Castell de Castells), Català (perquè va anar a treballar a Catalunya), Deniera (també pronunciat [daniéra], cosa que ha originat males interpretacions del nom i que hi haja qui l'anomena Daniela), la Vila, l'Orxa, Madrid, *Mallorquina, Margarida, *Polopina - Polopineta, Polopinet¹¹, Aigües, *Senija, *Vilera.

4) Pel carrer o lloc del poble on viuen. Barranc, *Cantó, *Carretera, *Era, Mussol (estrangers que vivien al costat d'una penya festera que s'anomenava així), *Palera, *Plaça, *Placeta, *Racó, *Raconet, Raval, Secanet (vivia en una caseta que hi ha al camí que va cap a aquesta horta).

5) Per l'ofici o lloc on treballen. Acordeó(n), Algepser, Algutzir [agozíl], Algutziret [agozilét]¹², Almàssera [asmársera], Bandúrria [mandúria], *Cartero*, Casino (tenien un bar¹³), Cistellera, Civil [sevíl], Dentista (un estranger), Espardenyer, *Ferrer - Ferrera, *Forn (tenien un forn), *Fornera, *Fuster - Fusteret - Fustera, Lletera, Mel (eren abellers), Mestra,

Mestre, *Modisto*, *Molí - Moliner, *Obrer, Perruquera [pelukéra], Policia (un estranger), *Reina, Séquia, *Tenda, *Tender - Tendera, *Torrero - Torrera, Vaca (tenien una vaca).

6) **Religiosos.** *Canonja - Canongeta, *Cardenal - Cardenala, Ermità, *Frare [fláre], Mongeta (era molt devota), Rectora [retóra] (era neboda d'un rector), *Sagristà [segristá], *Santo.

7) **Per les característiques físiques (aspecte en general, defectes...).** Barba (era un estranger que portava una barba molt poblada), *Blanc - Blanca, *Blanco*, *Coixo, *Dama (tenien una parenta molt bella), *Enserrellada [anserrelá], el *tio Gord* (un estranger molt gran i gros), Gris, Llúpia, *Manso*, Mora, *Moreno - Morena - Morenot (color de la pell), *Mut (no era mut, sinó que tenia certa dificultat a l'hora de parlar), l'Onset (< ós), *Pelut - Peluda, *Roig - Rogeta, *Rúbio*, *Rulla, *Salat - Salada [salá], *Sord - Sorda, *Surdo, *Tort - Torta, *Xato - Xatet, *Xilló*, Xiuladora (quan parlava feia un soroll com el d'un xiulet).

8) **Relacionats amb el món animal.** Cabres Blanques (tenien un ramat de cabres blanques), Conilla, *Pato*, Pollastre (canta com un pollastre), Rabosa, *Rateta (els fills són Ratoíf), Sardina, *Bitxac - Bitxaca [vitfák], *Xoto* - Xotet.

9) **Per el nom d'objectes, coses o esdeveniments amb els quals hi ha hagut alguna relació.** Barró, Boix, Borrasca, Bot (quan era menut va pegar un bot des del porxo de sa casa baix), Botzina [bosína], Campanot, Carreres, Coca, Cotna, Cots, Escaleta, *Garranxo - Garranxa - Garranxet, Marro - Marreta, Pareteta, Picots, *Pintes, Pistola [pistóla], *Saca - Saqueta, *Xavo - Xava - Xavet, Xorro.

10) **Relacionats amb el món vegetal.** Arròs, *Carrota, Ceba (el *rector Ceba*, perquè menjava moltes cebes), Fesols - Fesola [frezòl - frezòla], Figuera, Figes, *Florido*, *Garrofa, Llegum, *Xafandí (diuen que van dur aquesta classe d'ametlers al poble).

11) **Per la situació familiar.** Bessó, Bessona, Bessons - Bessonets¹⁴, *Minyó - Minyona - Minyoneta, Ninyo (sa mare quan era menut li deia *xiquet*, i els amics, per burlar-se'n, li van traure aquest renom), Noi (va anar a Catalunya i quan va tornar parlava *en català*), *Noia - Noieta¹⁵, *Povil - Povilet (és curiós que els que en l'actualitat porten aquest sobrenom són cinc o sis germans), Viuda.

12) **Altres.** Brisdo, Calim, Carxana - Carxaneta, *Maravilla*, Maüca, Nòstrum, Quemós, Vermo / Verbo, Xiques, Xonera.

5. ELS TOPÒNIMS BASATS EN ANTROPÒNIMS

Els estudis antroponímics poden explicar molts dels nostres topònims. És per això que aprofitem el tema que presentem ací per a incloure aquest apartat on consignem aquells topònims rurals o urbans basats en el nom d'una persona que ha tingut alguna relació amb el lloc, siga per pertinença o per algun altre tipus d'esdeveniment. Hem fet una classificació a partir de la informació que en podem extraure i la seua raó de ser: 1) el canvi de propietari; 2) els cognoms; 3) els malnoms; 4) els fitants; 5) els residents; 6) els personatges desapareguts, i 7) les persones que l'utilitzaven.

Per a fer aquest treball, partim de la base d'altres treballs anteriors fonamentats en el buidatge de la documentació escrita que hi ha a l'Arxiu Municipal de l'Ajuntament de Bolulla, concretament les cèdules del Registre Cadastral municipal (1991-1998) i les Actes de la Comunitat de Regants (1862 - 1998). A més, hem comptat amb informadors orals: José Ferrer Ferrer (82 anys), Emilio Guardiola Verdú (52 anys), Magdalena Savall Ferrer (52 anys), Francisco Guardiola Guardiola (66 anys) i Francisca Ferrer Montiel (57 anys).

1) **Aquells que indiquen el canvi de propietari.** És interessant veure com a vegades si canvia el propietari també canvia el complement del nom del lloc que assenyalava qui és

l'amo¹⁶. I és que els topònims, malgrat el caràcter fossilitzador que tenen, no estan lliures dels canvis. Així, trobem: una *Foia de Salvà*¹⁷ va passar a la *Foia del Cardenal*; l'*Era del tio Llorenç de Marcel·lina* va passar a ser l'*Era d'Irene*. l'hereva d'aquest tros¹⁸; la *bassa del Ferrer* ara és la *bassa de Nazari* [nasárjo]; la *Senyoria del "tio" Llorenç* ha vist reduïda el seu nom a la *Senyoria* simplement quan l'amo ha deixat de ser el "tio" Llorenç¹⁹.

2) **Els basats en els cognoms.** En algunes ocasions el cognom familiar dels propietaris ha estat l'origen del topònim. Gràcies a l'efecte fossilitzador de la toponímia tenim constància ara de llinatges desapareguts, que es troben en vies de desaparició o que es conserven temporalment en els malnoms: l'*ombria dels Seguins*, el *barranc de la tia Seguina*²⁰, el *clot de Molines*, l'*horta de Moragues*²¹, la *foia de Sellés*, el *carrer dels Ferrers*²², l'*horta dels Ferrers*, la *caseta de Serra*, el *tossal d'Arbona*, la *cova d'Arbona* i la *foia de Salvà* o simplement *Salvà*.

3) **Indicadors de malnoms.** També alguns malnoms (alguns provinents de cognoms), vius en l'actualitat o no, han donat nom a alguns topònims²³: el *tossal de Sardina*, la *Foieta de Sardina*, el *barranc de la tia Seguina*, el *pinaret / tossalet del "tio" Mut*, el *corral dels Peluts*, el *corral dels Dames*, el *corral dels Dionisios*, el *corral dels Jaumes*, el *sester dels Gregoris* [gargòris], la *foieta de Coca*, l'*escaleta del Canonge*, el *racó de Cots*, la *font de la tia Cistellera*, el *barranc del Negre*²⁴, el *corral del Cardenal*, la *foia del Cardenal*, l'*Horta de Moragues*, l'*Algepseria de Tòfol*, l'*escaleta de Tòfol*, i el *tossalet de l'Albarder*.

4) **Els fitants.** Els propietaris dels terrenys fitants també donen nom a alguns llocs: el *pontet del "tio" Mateu* [matèw], perquè les terres de la vora eren seues, i el *barranc de la tia Seguina*, perquè la seua casa és al costat.

5) **Els residents.** Algunes llegendes fan referència als que residien en alguns llocs. L'existència d'una *caseta dels Bandolers*, d'un *barranc dels Bandolers* i d'una *cova dels Bandolers* al *Mustatxot* s'expliquen per la sovintejada presència dels rodors a començament de segle per aquestes terres. Conten que s'amagaven en aquest lloc perquè l'accés és difícil i està molt mal de trobar. En efecte, la cova té una entrada tan menuda que es pot tancar fàcilment amb una argelaga.

6) **Els personatges desapareguts.** Ara veurem aquells topònims que fan referència a personatges desapareguts –segurament n'eren els propietaris–, fins i tot de la memòria popular, però que han romàs en la memòria toponímica: el *racó de l'oncle Lluís* [l'awís], la *fonteta de Lluc* [lúk / lúp]²⁵, la *fonteta del Rector*, el *Gaietà* [al gaetàno], el *pinar de la Leandra* i el *port de Salem* (si entenem *Salem* com a un suposat antropònim àrab).

7) **Les persones que l'utilitzaven.** En aquest apartat hem inclòs aquells topònims que han rebut el seu nom en funció de les persones que sempre hi acostumaven a ser o qui hi passaven sovint, és a dir, els usuaris. Així, trobem l'*era dels "Uelos"* (oficialment ara, l'*Era de sant Josep*), perquè els vells hi van a prendre el sol; el *canó de Coca*, perquè hi havia un home que tenia aquest malnom i que sempre hi seia; i la *senda Correuer*, que és el camí que va de Callosa a Castells per on passava el carter que anava a aquesta segona població.

6. CONCLUSIONS

1) L'herència dels malnoms d'aquest poble està greument afectada per l'escassa població i per la varietat actual de noms de pila. A més, si se'n creen, no ixen de la colla d'amics i es fonamenten principalment en deformacions del nom propi o en al·lusions a personatges famosos.

2) La font principal per a la creació dels renoms tradicionals ha estat aquella que es basa